

Ο ΜΥΘΟΣ ΤΩΝ ΔΥΟ ΓΕΡΜΑΝΙΩΝ

Joseph Hurt*

• Wolfgang Leiner, *Das Deutschlandbild in der französischer Literatur*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1989, 338 σελ.

Για να κατανοήσουμε αυτά που λέγονται για τη Γερμανία σήμερα, ακόμη και μέσα στην ίδια τη Γερμανία καθώς και στις γειτονικές χώρες, και για να απαλλαγούμε ενδεχομένως από τα στερεότυπα της σκέψης που ενυπάρχουν σε αυτούς τους λόγους, θα πρέπει να ανακαλύψουμε στη μνήμη μας την ιστορική γένεση του μύθου των δύο Γερμανιών, έτσι όπως την δημιούργησαν οι συγγραφείς στη διάρκεια του 19ου αιώνα.

Από το 1945 και μετά οι γαλλογερμανικές σχέσεις έχουν αλλάξει βαθιά: οι Γερμανοί, που χαρακτηριζόνταν περιφρονητικά με την προσωνυμία «boches», σήμερα θεωρούνται φίλοι, Ευρωπαίοι. Ήσαν αρκετά τα σαράντα χρόνια για να εξαλείψουν τελείως όλες τις παλιές προκαταλήψεις; Ο Wolfgang Leiner το αμφισβητεί και φρονεί ότι η Γερμανία προκαλεί ακόμη στη Γαλλία, έστω και ασυνείδητα, μια βαθιά δυσπιστία, αν όχι αγωνία. Η σημερινή προοπτική της ενοποίησης έφερε στην επιφάνεια φόβους που τους θεωρούσαμε ξεπερασμένους. Έρευνες που έγιναν στην αρχή της δεκαετίας του 1970 και αφορούσαν παιδιά που δεν είχαν γνωρίσει την περίοδο του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου δείχνουν ότι οι καθιερωμένες εικόνες εξακολουθούν να υφίστανται: οι μικροί Γάλλοι συνδέουν αυθόρμητα τη Γερμανία με τον πόλεμο και τον εθνικοσοσιαλισμό, ενώ οι πέραν του Ρήνου νεαροί γείτονες φαντάζονται τους Γάλλους με ένα ποτήρι κρασί, μια μπαγκέτα ψωμί και τυρί.

Ο Wolfgang Leiner προτίμησε να αναλύσει την εικόνα της Γερμανίας που αποτυπώνεται μέσα στα λογοτεχνικά κείμενα. Αυτός ο τύπος ανάλυσης ήταν μέχρι σήμερα αποκλειστικότητα Γάλλων ερευνητών. Ας θυμηθούμε επί παραδείγματι το μεγάλο έργο του J.-M. Carré *Les Écrivains français et le mirage allemand (1800-1940)* [*Οι Γάλλοι συγγραφείς και η γερμανική ψευδαίσθηση (1800-1940)*]. Κατά την άποψη του Carré η λογοτεχνική Γαλλία έπεσε θύμα της ψευδούς εικόνας μιας ρομαντικής Γερμανίας που, όπως αποκαλύφθηκε, πόρ-

* Ο Joseph Hurt είναι καθηγητής της ρομαντικής φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο του Φράμπουργκ στη Γερμανία.

ρω απείχε από την πραγματικότητα κατά την διάρκεια των «αφυπνίσεων» του 1870, του 1914 και του 1940. Ο συγγραφέας θεωρούσε υπεύθυνη γι' αυτή την εξιδανίκευση την Mme de Staël, αν και υιοθέτησε με τη σειρά του — αλλά αντιστρέφοντάς την — τη σταλιανή διχοτομία ανάμεσα στον (διαμαρτυρόμενο και φιλελεύθερο) Βορρά και στον (καθολικό και δογματικό) Νότο.

Αν ο Carré κατεδίκασε αμετάκλητα την εικόνα που ορισμένοι Γάλλοι συγγραφείς είχαν πλάσει για τη Γερμανία, αυτό συνέβη επειδή έγραφε υπό την επήρεια του κλονισμού του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Στη θέση του, που ήταν δέσμια της αντιρομαντικής ιδεολογίας, δεν υπάρχουν αποχωρήσεις. Με τον Wolfgang Leiner έχουμε για πρώτη φορά έναν Γερμανό που αναλύει τις γαλλικές λογοτεχνικές εικόνες της χώρας του. Ο ίδιος ομολογεί πως οι εικόνες των άλλων συχνά διαφέρουν από αυτές που εσύ έχεις διαμορφώσει για τον εαυτό σου· όμως η στάση του απέχει πολύ από τη συγκινησιακή αντίδραση του ανθρώπου που δεν τον «κατάλαβαν», ή «δεν τον αγάπησαν», αντίδραση που ενίοτε έχουν την τάση να υιοθετούν οι πέραν τη Ρήνου γείτονες, όταν βρίσκονται αντιμέτωποι με εικόνες στις οποίες δεν αναγνωρίζουν τους εαυτούς τους.

Ο Leiner αρνείται να χαρακτηρίσει όλες τις εικόνες ως στερεότυπα που βρίσκονται, σύμφωνα με τον ορισμό του Walter Lippmann, μόνο στο κεφάλι αυτών που τις εκπέμπουν. Υπάρχουν εικόνες που βασίζονται σε προσωπικές εμπειρίες, ακόμη και αν μερικές φορές είναι μεμονωμένες ή υπερβολικές. Δεν αρνείται όμως την ύπαρξη στερεοτύπων που απλώς επαναλαμβάνουν τις κοινοτοπίες προγενεστερών κειμένων, στερεοτύπων τα οποία μπορεί ωστόσο να μεταβληθούν μέσω των επαφών με τη συγκεκριμένη πραγματικότητα. «Εδώ και ένα μήνα περίπου», σημειώνει ο Stendhal το 1808 στο *Ημερολόγιό* του, «οι προκαταλήψεις που μου έκρυβαν τον

γερμανικό χαρακτήρα καταρρέουν από όλες τις μεριές και αρχίζω να τον βλέπω πιο καθαρά, πιστεύω...»

«*Η μητέρα όλων μας*»

Το περίφημο έργο της Madame de Staël *Περί της Γερμανίας* θεωρήθηκε από τον Γκαίτε σαν μια ρωγμή στο Σινικό Τείχος· στο βιβλίο αυτό, καθώς γνωρίζουμε, η συγγραφέας προβάλλει τη Γερμανία σαν τη χώρα των στοχαστών και των ποιητών. Ο Leiner υπογραμμίζει ότι αυτή η κρίση, κατά το μάλλον ή ήττον θετική, ήδη είχε χαράξει το δρόμο της στο δεύτερο ήμισυ του 18ου αιώνα, όταν άρχισε να αντιπαρατίθεται η έννοια της φυσικότητας προς το γαλλικό ιδεώδες του ωραίου πνεύματος. Επομένως οι κρίσεις για τη γειτονική χώρα εκ-

φέρονταν πάντοτε με αφηρησία μιαν ιδιόμορφη θέση των συγγραφέων στη Γαλλία. Αν η Mme de Staël αξιοδοτεί τη φυσικότητα και τη μεταφυσική θεώρηση που επικρατούν στη Γερμανία, το κάνει σε αντιπαράθεση προς μια κοσμική ζωή και έναν πνευματώδη αλλά επιφανειακό «πολιτισμό», [«civilization»] τον οποίο κατά τη γνώμη της διαπιστώνει στη Γαλλία. «Η ψυχή αυτού του βιβλίου είναι το μίσος εναντίον του Ναπολέοντα» υποχρεώθηκε να δηλώσει ο Heine, και ο αυτοκράτορας διέταξε να καταστρέψουν την πρώτη έκδοση του έργου που θεωρήθηκε ότι είναι αντιγαλλικό.

Ο Leiner αποδεικνύει ότι η εικόνα της Γερμανίας στο έργο της Mme de Staël κάθε άλλο παρά αποκλειστικά θετική είναι, εφόσον επισημαίνει δίπλα στην αισθαντικότητα και τη μεταφυσική θεώρηση κάποια χαρακτηριστικά γνωρίσματα λιγότερο κολακευτικά, που αφορούν κυρίως τους Γερμανούς του Νότου. Όμως το έργο της είχε τη δύναμη ενός γοητευτικού μύθου. Η γηραιά Γερμανία είναι «μητέρα όλων μας», θα διακηρύξει ο Gérard de Nerval. Ο Michelet αναφωνεί το 1854: «Η Γερμανία μου! Επιστημονική δύναμη που με ώθησε να θέσω ερωτήματα! Άρτος των ισχυρών!» Με τη σειρά του ο Renan θα δηλώσει: «Μελέτησα τη Γερμανία και είχα την αίσθηση πως εισερχόμουν σε ναό.» Ο Guizot εντούτοις πίστευε πως έβλεπε στη Γερμανία μιαν αναντιστοιχία μεταξύ της πνευματικής ζωής και της κοινωνικής ανάπτυξης και θεωρούσε την ενωμένη Γερμανία κίνδυνο για τη Γαλλία. Η πολιτική διάσταση είχε οβελιστεί από τη Mme de Staël, η οποία δεν είπε τίποτε για τους γερμανικούς απελευθερωτικούς αγώνες και για τα πατριωτικά κείμενα που στρέφονταν εναντίον του γαλλικού στρατού κατοχής.

Η παραδοσιακή εικόνα της ιδεαλιστικής χώρας που είναι αφοσιωμένη στη σκέψη, στη μουσική και στη θρησκεία κλονίστηκε κατά τη διάρκεια του πατριωτικού κινήματος που συγκροτήθηκε στη δεκαετία του 1840 με αφορμή το ζήτημα του Ρήνου. «Ναι, η ενότητα», θα υποχρεωθεί να δηλώσει ο Quinet, «αυτή είναι η βαθιά, συνεχής, αναγκαία σκέψη που βασανίζει αυτή τη χώρα και τη διαποτίζει από κάθε άποψη. Θρησκεία, δίκαιο, εμπόριο, ελευθερία, δεσποτισμός, καθετί που ζει στην άλλη όχθη του Ρήνου, ωθεί με τον τρόπο του προς αυτήν την επίλυση.» Ο Renan συνηγορούσε υπέρ μιας ενωμένης Γερμανίας και επιφύλασσε σ' αυτήν και στη Γαλλία τον κυρίαρχο ρόλο στην Ευρώπη. Θαύμαζε στη γειτονική χώρα «τη συμφιλίωση ενός εξόχως θρησκευτικού πνεύματος με το κριτικό πνεύμα», γιατί προφανώς έκανε προβολή του δικού του ιδεώδους. Ο γαλλοπρωσικός πόλεμος πρέπει να τον απογοήτευσε βαθιά. Όμως τον μιλιταρισμό τον απέδωσε μόνο στην Πρωσία, εξα-

κολουθώντας να θεωρεί τη χώρα καθυπνήτη φιλελεύθερη και ειρηνική: «Η Πρωσία θα παρέλθει, η Γερμανία θα παραμείνει». Όχι μόνον ο Renan, αλλά και ο Victor Hugo, ο Michelet και ο Louis Pasteur εξέφρασαν μετά το 1871 την απομάγευσή τους.

Την εποχή αυτή γεννήθηκε και ο μύθος των δύο Γερμανιών, για πρώτη φορά τον Δεκέμβριο του 1870 από τη γραφίδα του φιλοσόφου Elme-Marie Caro: «Υπάρχουν δύο Γερμανίες: η μία ιδεαλιστική και ονειροπόλα, ενώ η άλλη εμφανίζεται στην παγκόσμια σκηνή υπερβολικά πρακτική, χρησιμοθηρική στο έπακρο, άπληστη.» Αυτή η αντίληψη περί Γερμανίας θα έχει μακρά διάρκεια: θα την δούμε, περισσότερο εκλεπτυσμένη, στο έργο *Siegfried et le Limousin* του Giraudoux, ο οποίος αντιπαράθετεί το γαλλόφοβο Βερολίνο στο πιο συναισθηματικό Μόναχο. Η ιδέα των δύο Γερμανιών υιοθετήθηκε εκ νέου και στη δεκαετία του 1930 από τους εξόριστους Γερμανούς συγγραφείς σαν τον Brecht και τον Thomas Mann, οι οποίοι ήθελαν να ακουστεί η φωνή της «άλλης Γερμανίας» απέναντι στη ναζιστική Γερμανία.

Υπάρχουν δύο Γερμανίες; — διερωτάται ο René Laurent στο άρθρο του που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Le Monde*, στις 6 Φεβρουαρίου 1945. «Τη Γερμανία των ποιητών, των φιλοσόφων, των μουσικών την υποκατέστησε η Γερμανία του Βίσμαρκ, του Γουλιέλμου Β' και του Χίτλερ [...]. Το δυστύχημα είναι ότι η αντίθεση αυτή μεταξύ της Γερμανίας του Γκαίτε και της Πρωσίας του Φρειδερίκου δεν κατανοήθηκε ποτέ από το γερμανικό πνεύμα.» Κατά τον Laurent υπάρχει απλώς η αντίθεση ανάμεσα σε «μια άμορφη, εργατική και παθητική μάζα» και σε «μια δεσπόζουσα μειονότητα που άλλοτε συσπειρωνόταν γύρω από την πρωσική αριστοκρατία της γης». Πράγματι, από την έναρξη του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου οι Γερμανοί διανοούμενοι είχαν διακηρύξει δημοσίως την αλληλεγγύη της γερμανικής κουλτούρας με τη δράση του στρατού της.

«Και έτσι προέκλυψε ο “Boche”»

Ταυτόχρονα, στη γαλλική πλευρά επιβλήθηκε μια ελάχιστη διαφοροποιημένη εικόνα: ο Barrès, επί παραδείγματι, φρονούσε ότι η επιτυχία είχε διαφθείρει τις αρετές του Γερμανού: «Και έτσι προέκλυψε ο “Boche”». Η λέξη “Boche”, παράγωγο του caboche [κεφάλας] — την οποία χρησιμοποίησε για πρώτη φορά ο Verlaine για να χαρακτηρίσει τους συμβολιστές — γνώρισε τη μεγαλύτερη διάδοσή της στη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου: ο André Suarès το 1914 θα αφιερώσει σ' αυτόν τον όρο ολόκληρο άρθρο, για να χαρακτηρίσει τους Γερμανούς ως βαρβάρους με υψηλό τεχνικό επίπεδο!

Ο Leiner παραθέτει εν συνεχεία μια σειρά κρίσεων που απορρέουν από έναν ουσιοκρατικό λόγο περί «της αιώνιας Γερμανίας», τις οποίες εντοπίζουμε στον Maurras, στον de Gaulle, στον Schlumberger, στον E. Henriot ή στον συγγραφέα Jean-Louis Curtis που το 1946, στο μυθιστόρημά του *Siegfried*, έδινε την ακόλουθη συμβουλή για να διασφαλιστεί η αναμόρφωση του γερμανικού λαού: «Να τον διαφθείρουμε, για να τον κάνουμε ακίνδυνο!»

Η γαλλική στάση λοιπόν απέναντι στον γειτονικό λαό δεν διακρινόταν σχεδόν ποτέ για τη νηφαλιότητά της. «Εμπνέει ανησυχία η Γερμανία;», ρωτούσε το 1954 ο γερμανιστής Robert d'Harcourt και ο Henri Ménéudier το 1969: «Πρέπει να φοβόμαστε τη Γερμανία;» Η Brigitte Sauzay ανακαλούσε πρόσφατα (1985) στη μνήμη τον *Γερμανικό ίλιγγο* [*Le vertige allemand*], τίτλος που θυμίζει τους αντίστοιχους παλιών βιβλίων, όπως το *Γερμανικό αίνιγμα* [*L'Énigme allemand*] (1913) του Georges Bourdon και τις *Γερμανικές αβεβαιότητες* [*Incertitudes allemandes*] του Pierre Viénot.

Ο Leiner παραθέτει στο τέλος του βιβλίου του έναν κατάλογο των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων που αποδίδονται σταθερά στους Γερμανούς από Γάλλους συγγραφείς: βραδύτητα, αδράνεια, μονοτονία, έλλειψη καλασθησίας, πειθαρχία, εργατικότητα, επιμονή, πνεύμα υποταγής, εμβριθεία, κλίση προς τη μουσική. Ο Leiner είναι της γνώμης ότι η ανθεκτικότητα ορισμένων γνωρισμάτων θα έπρεπε να μας προβληματίσει: ωστόσο αποφεύγει προσεκτικά να υιοθετήσει την (πανεύκολη) στάση ενός επιτιμητή ή ενός απολογητή. Αυτό που επιβάλλεται, κατά την άποψή του, είναι να κρατήσουμε μιαν απόσταση και να προσπαθήσουμε να κατανοήσουμε τον τρόπο γένεσης των εικόνων που έχουν οι άλλοι για μας, ακόμη και αν αυτές δεν συμπίπτουν με την ιδέα που έχουμε για τους εαυτούς μας. Η ανά-

μνηση επιβάλλεται, επιβάλλεται όμως και η καλύτερη επικοινωνία μεταξύ των λαών ώστε να αμβλυνθούν μέσω των επαφών τα καθαρά στερεότυπα, χωρίς βεβαίως αυτό να σημαίνει ότι εγκαταλείπουμε την κριτική σκέψη.

Ο Leiner δεν έχει άδικο που παραθέτει σαν κατακλείδα την έκκληση που απηύθυνε το 1888 ο Auguste Erhard προς τις δύο πλευρές: «Πρέπει να φθάσουμε σε εκείνη την ευκαμψία που θα μας επιτρέπει να αποβάλουμε τις προσωπικές μας προκαταλήψεις και τις τυφλές μας συνήθειες».

Μετάφραση από τα γαλλικά: Βαγγέλης Μπισσώρης
(Κέντρο Λογοτεχνικής Μετάφρασης - Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών)

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

1. Δημοσιεύτηκε στην επιθεώρηση *Liber*, τεύχος 2, Ιούνιος 1990.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Jean-Marie Carré, *Les Écrivains français et le mirage allemand (1800-1940)*, Παρίσι, 1947.
Claude Digeon, *La Crise allemande de la pensée française (1870-1914)*, PUF, Παρίσι, 1959.
Jörg von Uthman, *Le Diable est-il allemand? Deux cents ans de préjugés franco-allemands*, Denoël, Παρίσι, 1984.
Georg Pistorius, *L'Image de l'Allemagne dans le roman français entre les deux guerres (1918-1939)*, Nouvelles Éditions Debresse, Παρίσι, 1964.
Marie-Agnès Morita-Clément, *L'Image de l'Allemagne dans le roman français de 1945 à nos jours*, Presse Universitaires de Nagoya, 1985.
Klaus Heitmann, «Das französische Deutschlandbild in seiner Entwicklung», στο *Sociologia Internationalis*, 4, 1966, σελ. 165-195.

